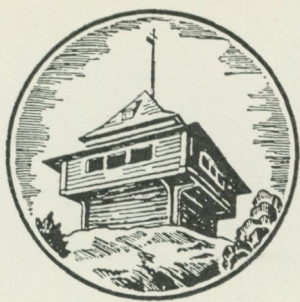

**NORDISKA MUSEETS OCH
SKANSENS ÅRSBOK 1950**

FATABUREN

NORDISKA MUSEETS

OCH SKANSENS ÅRSBOK

1950

Redaktion:

ANDREAS LINDBLOM · GÖSTA BERG · ERIK ANDRÉN

Redaktör: Erik Andrén

Omslagsbilden visar en ölkanna av fajans, ungefär 24 cm hög och tillverkad vid Rörstrand i början av 1800-talet. En dylik pjäs kunde — liksom dess engelska förebilder, de s. k. Toby jugs — mycket väl vara en sjömansgåva, "a sailor's gift" av det slag som närmare behandlas på sid. 25. (Nordiska museet inv.-nr 115,750.)

Tryckt hos Tryckeri Aktiebolaget Thule, Stockholm 1950

Djuptrycksplanscher från Nordisk Rotogravyr

EN SIDENVÄVERSKA BERÄTTAR

av *Linnéa Andemar*

S identillverkningen erhöll som bekant aldrig någon varaktig hemvist i vårt land, trots geniala föregångsmän, sådana som Knut August Almgren och dennes son Oskar Mauritz, innehavare av det sista av landets sidenväverier. Orsakerna härtill ha, liksom sidenväveriet självt i dess konsthistoriska sammanhang, varit föremål för lärda uppsatser av skilda författare och skola icke här beröras. I stället lämnas på följande sidor några antydningar om de människor, som arbetade i yrket och som man ofta glömmer, när man i museer och andra samlingar studerar deras alster. Men det är hög tid — den äldsta av de få sidenväverskor, som ännu leva, är född den 10 mars 1873 och sålunda snart 76 år.

År 1891 finna vi alltså fröken Jenny Lindberg vid en vävstol i Casparsson & Schmidts sidenfabrik, Prästgårdsgatan 1 i Stockholm. Hon hade nyss blivit väverska, ty man skulle vara 18 år fyllda, innan man fick trampa en vävstol. Hon väver "amier" på en "liten mekanik" med en trampa. Det är fyrkantiga dukar i en kyprad vävnad med svart botten, svartvita bårder och inslag i olika färger, av vilka de silvergrå hade största åtgången. De brukades mest av herrar att ha om halsen mot kyla, men användes även som huvuddukar, s. k. schaletter, till vardags. Arbetslönen var 35 öre per styck. Då det var 3.000 "trår i en kätt" och nästan lika många skott

Denna uppsats ingår i en handskriven festskrift till Nordiska museets styresman professor Andreas Lindblom på 60-årsdagen den 8 februari 1949.

i varje duk, måste hon trampa 3.000 gånger för 35 öre och väva 30 dukar för att tjäna kr 10:50. Trots att hon var ung och stark, orkade hon inte varje vecka med en sådan arbetstakt, ty för att komma upp i det antalet måste vävstolen gå från 7 på morgonen till 7 på kvällen med ett uppehåll endast för middagsmålet. Emedan det var ackordsarbete, kunde hon komma och gå när hon ville, men hon måste försörja sig och hade inget annat val. Efter ett år ansågs hon slutligen värdig en stor jaquardmaskin och vävde kravatttyg i olika färger och mönster till omkring 1897. Till Allmänna konst- och industriutställningen samma år vävde hon till firmans monter i Industrihallen mönstrat klänningssiden, som var så tjockt att "det stod för sig självt". Det var helsvart och vitt eller helvitt med gult inslag i ett mönster, bestående av stora blomsterbuketter utströdda över ytan. Efter 1897 fick hon en annan jaquardmaskin och vävde på den damassédukar, som betalades med 70 öre i arbetslön. Maskinen var nyuppsatt och lättarbetad, så att veckoförtjänsten kunde gå upp till 10 à 12 kr. En sorts schaletter kallades "generalsdukar" och användes av schartauanerna på västkusten. Det var släta, mycket tjocka dukar — de kunde aldrig bli tjocka nog — helt i svart med en smal bård. Hennes fem år äldre syster vävde sådana, och själv gjorde hon exakt likadana, sedan hon börjat hos Almgrens sidenväveri 1904. Brokatelldukarna vävdes alltid av de manliga vävarna, kanske därför att de betalades bäst, nämligen med kr 1:25 per duk. Casparsson & Schmidt hade då många manliga vävare, men det fanns inte en enda kvar 1902.

System Karolina hade just slutat de fem läroåren, då Jenny 1886 antogs till spolflicka. Systemen fick under de tre följande åren 6 kr i veckan för att gå handräckning i "vävverken", som vävsalarna kallades, och arbetslönerna stego inte under alla åren till 1902. Spolflickornas veckolön var 2 à 5 kr, beroende på anställningstiden. De antogs av föreståndarinnan, som hade uppsyn över dem och ansvarade för silket, som skulle spolås. Silket utlämnades till spolerskor och vinderskor av fröken Augusta Horngren på magasinskontoret. Hon hade

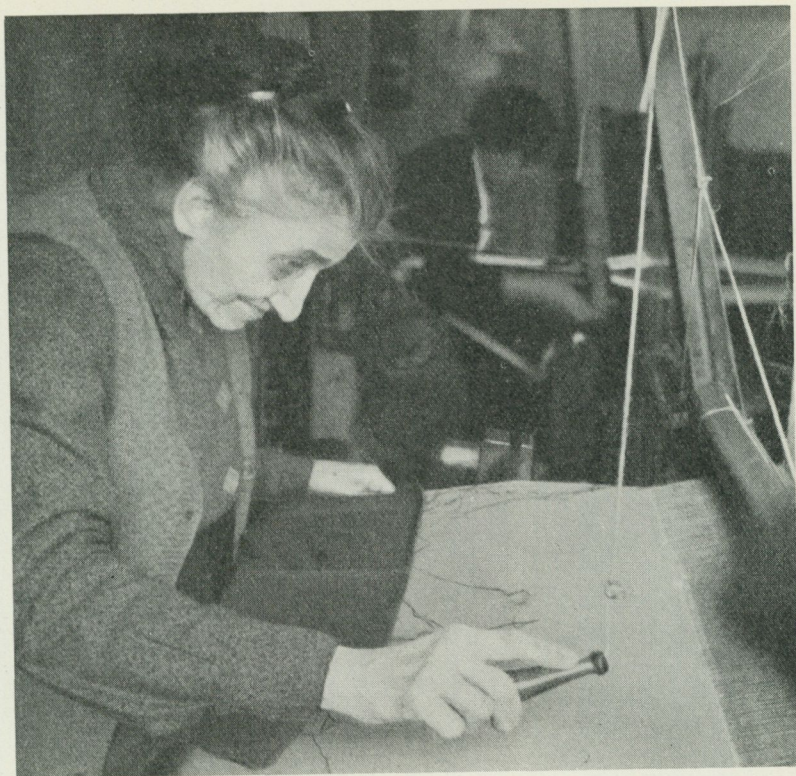

Bild. 1. Sidenväverskan Jenny Lindberg vid en slöpstygstol på Almgrens sidenväveri i Stockholm. Foto L. af Petersens 1943.

redan som 16-åring kommit till Casparsson & Schmidt, där hon stannade till sin död vid omkring 70 års ålder 1899.¹

Fabrikör Hallström, som varje år ända tills han fyllt 80 reste utrikes och köpte upp silke, bestämde allt om arbetet, såväl om inslaget som om varpen, och gav sedan order till fröken Horngren. Silket kom på den tiden in ofärgat i stora

¹ Hon var den yngsta i den stora syskonkrets, till vilken hörde Lars Gabriel Horngren (1795—1865), på sin tid verkmästare och dessinör i Almgrens sidenfabrik, och Karl Horngren, verkmästare hos Casparsson & Schmidt. Jfr Marita Lindgren-Fridell: Sidenfirman K. A. Almgren (Samfundet S:t Eriks Årsbok 1943), sid. 134.

balar och förvarades i ett mörkt valv, beläget i källaren under huset. Detta skulle hålla en viss temperatur, varken för hög eller för låg. Genom en järndörr kom man in i "silkesvalvet", till vilket fabrikören själv hade nycklarna. Han var alltid med, när kontorsvaktmästaren varje onsdag lämnade ut "masterna", som silkeshärvorna kallades, till färgarna Schmiedte vid Danviken och Folcker på Kungsholmen. Vinderskorna hade sedan det tålamodsprövande arbetet att reda ut masterna, som ofta återlämnades ganska tilltrasslade. Fabrikör Hallström var allmänt avhållen, aldrig högdragen. Han brukade alltid dua oss som hade börjat som barn, berättar fröken Lindberg, men slutade därmed, sedan Social-Demokraten haft en notis om saken, vilket mycket bekymrade oss. Han märkte detta, och det var en verklig lättnad för oss, när han sedan återtog sin gamla tilltalsform.

Spolningen tillgick så, att man satt på en lång, smal pall, som man liksom kunde åka på, framför "spolmöhlen", som framtill i bordshöjd hade en avbalkning för de tomma spolrören. Till höger om spolderskan var ett stort hjul på möhlen, vilket drev möhlen med en rem, när spolderskan trampade. De färdiga spolarna togos från "spelen" och sattes upp på en bräda med plats för 120 spolar. Sedan alla bräden fyllts och placerats i korgar, var det de senast anställda spolflickornas sak att bära dessa till vävverken. Arbetsdagen, som började klockan 7 — med en kvart till frukost, vilken bestod av ett franskt bröd utan smör och pålägg, och en timme till middag — slutade klockan 7. Exakt tid kunde inte hållas, därför att man alltid måste spola färdigt, innan man fick gå. I spolflickornas arbete ingick också att städa vävverken. Först bestänktes golven med i vatten blötta granviskor, för att det inte skulle damma. Granviskorna köptes av ett gammalt par, som kom körande med häst och vagn från Huddinge. Det köptes 20 åt gången för 2 kr. "Gumman bjöd mig ut till dem en gång, men pappa avrådde bestämt, han ville inte, att jag skulle bege mig ut på de obanade och dåliga vägarna. Jag avstod därför från det vågsamma företaget", säger fröken Lindberg.

Fadern var utkörare på Wengströms snickerifabrik, S:t

Bild 2. Skärerskan Karolina Lindberg vid en "spolmöhl" på Almgrens sidenväveri. Skärkronan mäter 4 m i omkrets. Foto omkring 1924.

Paulsgatan 26. Innan han gifte sig, hade han varit dräng hos farfadern på torpet Ektorp, där han är född och som var ett av de sex torpen under Örby gård i Brännkyrka socken. Torpen i "torparraden" hette: Bjule, Skotorp, Långåker, Ektorp, Bäckén och Bandhagen. Sedan han gift sig, blev han statdräng under major von Plomgren på Örby gård och körde då ofta in till staden med hö till bryggerier och andra beställare. Föräldrarna bodde då i statarbyggnaden mitt emot Örby slott, och där föddes systemen Karolina 1868. Jenny är född i Stockholm, dit föräldrarna hade flyttat året förut. Prästgårdsgatan 24 bestod av ett tvåvånings stenhus med tegeltak, inrymmande fyra enrumslägenheter, och en gulmålad envånings träbyggnad. Där bodde familjen till 1899, då Rosenlundsgatans framdragande nödvändiggjorde husens rivning. Men kontakten med Örby bibehölls. I huset fanns det inga jämnåriga barn, och den under de första åren ganska välskötta lilla trädgården var förbjuden mark för dem. För säkerhets skull var den omgärdad med ett staket med ett i vitt målat hjärta upptill på varje spjåla. Jenny och systemen följde gärna med mjölskjutsen till Örby, i synnerhet sommartid, då farbrodern, som övertagit torpet, körde in till staden med mjölk onsdagar och lördagar. Skjutsen stannade alltid på Mosebacketorg vid Svartens gata. De reste också till mormodern, som sedan hon blivit änka fått behålla torpet Bjursätra under Älvsjö gård. Varje tisdag och lördag åkte morbrodern in med mjölk och grädde, och då det var ont om mjölk i Stockholm på den tiden, lämnade han alltid upp litet till sina släktingar. Man tog också emot tvätt från staden, ty det var omöjligt att leva enbart av torpets avkastning. På torpet Bäckén bodde faderns enda syster och hennes man, torparen Fredrik Österberg. Jenny och systemen hade därför under barndomen tillfälle till landsvistelse, som modern återgäldade med sömnad till släkten i Örby och Älvsjö. Hon sydde för hand vid en liten blecklampa, som brann med gasolja. Man hade också en 10 linjers fotogenlampa, men fotogen var en lyxvara för dem, och den tyckte modern blev för dyr att bränna. Det var inte lätt att sköta hushåll på den tiden. Köket hade öppen spis,

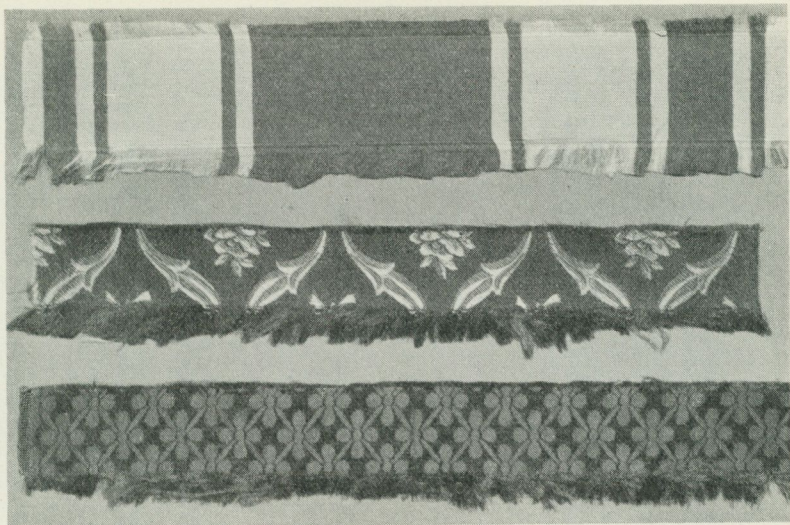

Bild 3—5. Möbeltyger, vävda av Jenny Lindberg på Almgrens sidenväveri i Stockholm. Nordiska museet.

som rökte in; först efter moderns död 1880 sattes det in en järnspis. Det fanns varken garderob, skafferi eller vattenledning. Modern spann garn av ull, som mormodern skickade eller som hon klippte av fårhuvuden, inköpta på "Köttorget", Mälartorget. Från vindstrappan, där modern sommartid brukade sitta och sy och sticka, hade man utsikt över trädgården. Böjde man sig ut genom järnluckan på vinden, såg man ända till Kungsholmen. Jenny och Lina betraktade därifrån det sällsamma skådespelet, när Eldkvarnen brann. Jenny var förbjuden av modern att gå ut utan systemens sällskap. Man kände förstås bara fattiga barn, men de kunde inte springa ute så mycket, då de måste spara på kläder och skodon. I Maria folkskola tilldelades de fattigaste barnen kängor med träbottnar gratis.

Barndomsminnen sitta i. I träkåkarna vid Prästgårdsgatan 31—33 bodde folk i vedbodar under bostadsnöden 1877—78. Trettioettan låg mittemot Jennys hus, och hon minns sådana

bostäder utan fönster, där man försökt göra det prydligt och snyggt med dukar och pynt. När modern en kall vinterdag hade varit ute och hämtat vatten vid pumpen, berättade hon bekymrad, att hon hört barngråt från en sådan tillfällig bostad. Men drottning Sophia skänkte medel till uppförande av en barack vid Prästgårdsgatan 28 för husvilla familjer. Huset gick parallellt med Grålmakargränd från Prästgårdsgatan till Wolmar Yxkullsgatan. Då Oscar II skulle inviga baracken, kom han i vagn med förridare i granna plymer. Jenny, som då ännu inte hade börjat skolan, låg i fönstret och såg förridaren komma. Det var en upplevelse. Hon ropade till modern: "Det for en mjölksurra förbi med en sån grann halsduk, får jag springa ner i porten och titta?" — Hon var förbjuden att gå ut utan lov, men i 7, 8-årsåldern, när systern hade börjat arbeta, blev hon skickad att hämta vatten vid pumpen nedanför Prästgårdsgatans backe. Hon fick hjälp med kopparflaskan av en 14-årig kamrat, som bodde i ett rum i baracken.

Vi återvända nu till sidenfabriken. Av dottern till förre torparen från Örby hade blivit en skicklig sidenväverska. Men tillverkningen minskade, och firman måste avskeda folk. Systern Karolina, som var äldst, fick stanna, men Jenny blev "i anledning av fabriken förminskande" uppsagd av fabrikör Hallström. Hon erhöll dock 6 kr i veckan under fem månader för att kunna lära sig ett annat yrke. Men hon trivdes inte vare sig med linnesömnad eller med klädsömnad, hennes håg stod till vävstolen. Då det till slut blev dåligt med arbetsförtjänsten, gick hon upp till Almgrens sidenväveri, talade med grosshandlaren och fick börja där som väverska. Det var den 10 november 1904, samma år som Carparsson & Schmidt upphörde som sidenväveri och överlät rörelsen till Almgrens firma. Hon vävde här ordensband och övergick sedan till schaletter i alla möjliga mönster, både blommiga och släta. De släta vävdes på en vanlig handvävstol, de blommiga på olika jaquardvävstolar. År 1909 satt hon i ett stånd på Utställningen för konsthantverk och konstindustri i Frisens park och vävde vyer av Kungl. slottet, Riksdagshuset och entrén till utställningen samt efter utställningens slut Gustav V:s porträtt.

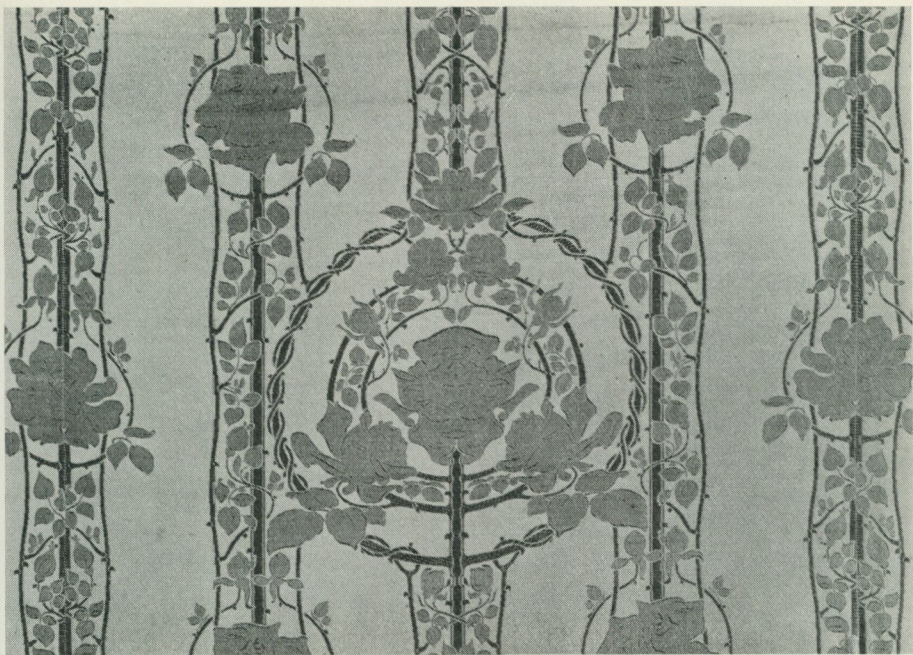

Bild 6. Sidentyg, nu tapet och möbeltyg, i Oskar II:s rum i Nordiska museet, komponerad av Anna Boberg och vävt 1906 på Almgrens sidenväveri i Stockholm.

Många äro de magnifika möbeltyger, som under årens lopp gått igenom hennes händer, bild 3—5. Att hon under senare år varit den enda som kunnat väva möbelsiden, intygas ej endast av verkmästare Erik Holmberg utan även av direktör Victor Brattberg. Den senare framhåller, att Almgrens sidenfabrik haft två verkmästare, far och son, under 116 år, av vilka sonen Erik Holmberg fortfarande är i tjänst. Han har ritat och komponerat många av de mönster, som utgått från firman.

Jenny Lindberg har vävt möbeltyget "Tre kronor", komponerat redan på 1700-talet av Jean Eric Rehn och kopierat av Erik Holmberg, i flera omgångar till Stockholms slott och

Drottningholm, sista gångerna dels i rosa och dels i grönt, 1937 och 1938. Systemen, som sedan blev varperska i firman, satte upp varpen till dessa möbeltyg. Intendenten Gunnar Mascoll Silfverstolpe ringde och tackade väverskan. Det hade bara en enda gjort förut, nämligen Agnes Branting, för ett tyg, som vävts till Göteborgsutställningen 1923, ett s. k. standartyg, som sedan skulle broderas på Licium. Jenny Lindberg har också vävt möbeltyg till markisen Lagergren på Tyresö.

Bland gamla väverskor nämner fröken Lindberg även Sofia Berggren, som började hos Meyersons och dog 1926 vid 82 års ålder. Hon vävde bl. a. möbeltyget till Oscar II:s rum, nu i Nordiska museet, bild 6.

Att sidenväverskan trivdes med sitt yrke, berodde mycket på att hon rädde sig själv. Dukar, schaletter och släta dukar vävdes på ackord, endast möbeltyger betalades med veckolön, 30 kr efter första världskriget, före denna tid 12, 14 och 16 kr. Därtill kom ett tillägg, som utbetalades kvartalsvis med viss procent på vecko- eller ackordslönen och som blev en hjälp till hyran.

Grosshandlare Almgren var en man, som man kunde se upp till, slutar fröken Lindberg, som nu efter systemens bortgång 1945 ensam bebor deras lilla lägenhet nära Sofia kyrka på Söder, den stadsdel som hon hela sitt liv förblivit trogen. Hon slutade väva 1943 och har aldrig haft någon semester. Utom sin folkpension innehar hon en av Oscar I instiftad liten pension för skickliga och förtjänta väverskor. Hon kan med stolthet se tillbaka på sitt strävsamma liv och veta, att hon gjort sin plikt.

Materialet till denna skildring bygger på uppteckningar gjorda av förf. 1947—48.